

Apteekkien ammattieettinen neuvottelukunta

KANNANOTTO

ONKO LUONTAISTUOTTEILLE TILAA APTEEKIN HYLLYLLÄ?

Luontaistuoteala on syntynyt Suomessa 1950-60 luvulla ideologiselta pohjalta halun auttaa ihmisiä mm. terveellisemmällä ravinnolla. Ala on kuitenkin ajan myötä kaupallistunut, ja ideologian ohelle on tullut kovaa liiketoimintaa harjoittavia yrittäjiä. Nykyisin luontaistuotekauppojen tuotevalikoima on kirjava ja se koostuu suurelta osin puristeista, kapseleista ja muista lääkkeenomaiseen olomuotoon saatetuista erityisvalmisteista. Myynnissä on noin 7000 valmistetta, joista erityisvalmisteita on 2000-3000. Vuositasolla myynnin arvo on 800 miljoonaa markkaa.

Alan tukkukauppiaista vain osa (alle 40 %) on järjestäytyneitä. Järjestäytyneet yrittäjät edustavat usein perinteistä, alkuperäiseen ideologiaan perustuvaa joukkoa, jolle vastuu kuluttajasta ja tuoteturvallisuudesta on selkeä. Luontaistuotealan suurimman ongelman muodostavat epämääräisten tuotteiden avulla rahastavat nopeiden voittojen kerääjät, jotka toiminnallaan leimaavat koko alan. Nykyisin kasvavana ongelmana on lisäksi verkostomyynti sekä Internetin kautta myytävät valmisteet.

Taloustutkimuksen vuonna 1999 tekemän tutkimuksen mukaan 60 % 15-74-vuotiaista suomalaisista käyttää tai on käyttänyt luontaistuotteita. Kuluttaja saa tietonsa luontaistuotteista pääasiassa markkinoinnista. Mainosten sisältö saattaa rikkoa lääkelakia ja elintarvikelakia, mutta niihin ei juurikaan puututa. Alan omaa markkinoinnin valvontaa ei ole. Sitä yritettiin vielä viime vuosikymmenen puolivälissä, mutta koska valvontaelintä koskevaa lainsäädäntöä ei ole, ei ole myöskään sanktiomahdollisuuksia, minkä seurauksena valvonta jäi vaikutuksettomaksi. Viranomaisten voimavarat puolestaan eivät riitä kaiken aineiston läpikäyntiin. Rärkeimmissä tapauksissa markkinointiin on toki pyritty puuttumaan, mutta tällöinkin on ollut vaikeuksia löytää vastuutahoja: yritysten omistussuhteet on järjestetty siten, että omistajia ei ole ollut helppo tavoittaa tai yrityksen kotipaikka on sellaisessa valtiossa, johon mikään lainsäädäntö ei ulotu. Usein nämä hankkeet vaativat eri maiden viranomaisten yhteistyötä.

Lainsäädäntö

Yksi alan ongelmista on myös se, että se sijoittuu lääke- ja elintarvikelainsäädännön välille. Apteekkitavaralain 10e§:n mukaiset tuotteet muuttuivat lääkelain myötä lääkkeenomaisiksi tuotteiksi vuonna 1988. Tämä valmisteryhmä oli lainsäädännöllisestikin lääkevalmisteiden ja elintarvikkeiden välissä. Ryhmä poistettiin ETA:n liittymisen vuoksi 1993, ja nykyisin lainsäädännössä tunnetaan enää lääkevalmisteet (ml. rohdosvalmisteet) ja elintarvikkeet, joihin useimmat luontaistuotteet kuuluvat.

Rohdosvalmisteisiin sovelletaan lääkelakia. Periaatteessa lääkelakia voitaisiin soveltaa myös lääkkeellisiin väittämiin markkinoituihin luontaistuotteisiin, mutta viranomaisten kesken on sovittu, että näitä valvotaan elintarvikelain nojalla. Kuntatasolla valvonta kuuluu terveystarkastajille, valtakunnallisesti valvonta on elintarvikevirastolla. Valmisteilla ei ravintoaineita lukuun ottamatta ole ennakoivalvontaa. Lähtökohta on luonnollisesti se, että tuotteet ovat turvallisia. Viranomaisen puolesta ei ole järjestetty myöskään laadunvalvontaa. Jos ongelmia syntyy, on valmistaja niistä vastuussa. Elintarvikelaki määrää vain elintarvikkeiden pakolliset pakkausmerkinnät. Luontaistuotteille ei pakkauksissa eikä markkinoinnissa saa ilmoittaa lääkkeellisiä käyttötarkoituksia.

Rohdosvalmisteet kuuluvat lääkelain piiriin ja niiden valvonnasta vastaa Lääkelaitos. Lääkeluettelon rohdoslistalla olevilta rohdosvalmisteilta edellytetään myyntilupaa. Tällaisia rohdosvalmisteita on 84, joista apteekkimyyntiin on rajattu 37. Lääkelaitos arvioi lupaa myöntäessään valmisteen turvallisuuden ja määrää myyntipaikan. Tuotteiden

markkinoinnissa saa käyttää lääkelaitoksen luvan mukaista lääkkeellistä käyttötarkoitusta, joka viittaa lievään lääkkeelliseen tehoon.

Luontaistuotteiden turvallisuudesta ei Suomessa vielä ole aiheutunut suuria ongelmia, jos tilannetta verrataan vaikkapa muuhun Eurooppaan tai USA:aan. Oireita on kuitenkin jo näkyvissä: viime aikoina on keskusteltu mm. mäkikuismasta ja kiinalaisista rohdoksista.

Luontaistuotekauppojen myyjiltä ei vaadita mitään koulutusta. Monet ovat kuitenkin käyneet Luontaistuotealan keskusliiton järjestämällä kursseilla. Lisäksi Helsingin yliopiston aikuiskoulutuskeskus on vuodesta 1991 järjestänyt luontaistuotekauppiaille rohdoksiin keskittyvää koulutusta. Tämän kurssin suorittaneet käyttävät fytonomi - nimikettä.

Apteekin rooli

Taloustutkimuksen mukaan kolmasosa luontaistuotteiden käyttäjistä on hankkinut valmisteiden apteekista. Kuluttajat arvostavat apteekin asiantuntijuutta, joka välillisesti lisää myös luottamusta apteekista hankittuun valmisteeseen. Tässä piilee apteekin ongelma: jos tuote osoittautuu tehottomaksi, menee arvostus myös apteekilta. Sitä on vaikea saada takaisin.

Kuluttajan on usein vaikeaa erottaa lääke, rohdosvalmiste ja luontaistuote toisistaan. Hyvin helposti kaikki, mitä apteekin hyllyltä löytyy, mielletään lääkkeeksi. Myös tässä on apteekilla suuri vastuu. Usein näkee, että itsehoito-osaston hyllyssä on sekaisin rekisteröityjä lääkevalmisteita ja luontaistuotteita. Yleensä hylly on otsikoitu lääkkeellisellä käyttötarkoituksella. Tämä on kuluttajan kannalta hämmentävää ja harhaanjohtavaa. Luontaistuotteet ja rohdosvalmisteet tulee apteekissa sijoittaa erilleen lääkkeistä tai ne on ainakin otsikoitava selkeästi. Kuluttajalle on aina selvitettävä minkätyyppisestä tuotteesta on kysymys. Sama koskee kosmeettisia tuotteita, joita on joskus lääkkeellisten voiteiden joukossa.

Apteekissa kuluttaja odottaa totuudenmukaisuutta ja asiallista tietoa tuotteesta. Perusedellytys on se, että apteekissa myytävät tuotteet ovat tutkittuja ja turvallisia. Keskustelun avulla voidaan selvittää, onko tuote asiakkaalle sopiva ja tietääkö hän varmasti mitä hän on hankkimassa. Kuluttajaa on voitava informoida myös tuotteen haitoista.

Tutkimustiedon edellyttäminen luontaistuotteilta on vaikeaa, sillä sitä ei juurikaan ole saatavilla. Rohdosvalmisteista on jonkin verran tietoa, ja tällä alueella myös tutkimus on lisääntynyt. Se kohdistuu kuitenkin vain pieneen osaan rohdoksista.

Rekisteröidyt rohdosvalmisteet valmistetaan ja pakataan lääketehdasolosuhteissa. Järjestäytynyt luontaistuoteala on tekemässä omaa laatujärjestelmää, joka keskittyy nimenomaan valmistuksen laatuun. Tämä on tärkeä hanke, ja sen piiriin tulisi saada valmisteet mahdollisimman kattavasti.

Valtaosa luontaistuotteista jäänee edelleenkin tutkimuksen ja laadunvarmennuksen ulottumattomiin. Apteekin hyllyllä ei tule olla paikkaa valmisteelle, jonka valmistuksen laadusta, hyödyistä tai haitoista ei ole saatavana mitään tietoa.

Apteekkitoiminnan ammattieettisen neuvottelukunnan kannanotto

Ammattieettinen neuvottelukunta piti keskeisenä kysymyksenä apteekin roolia terveydenhuollossa. Ammattiapteekkiin kuuluvat olennaisena osana tutkitut tuotteet ja luotettava informaatio. Teholtaan kyseenalaiset parafarmaseuttiset tuotteet eivät sovi ammattiapteekkiin.

Apteekin kannalta ristiriidan muodostavat luontaistuotteita haluavat asiakkaat, jotka pitävät niiden saatavuutta apteekista hyvänä palveluna. Pienillä paikkakunnilla apteekki saattaa olla

ainoa paikka, mistä tuotteita ylipäänsä saa. Ammattiapteekin tulisi kunnioittaa myös asiakkaan omia valintoja, vaikka ne eivät aina olisikaan ammatillisesti arvioituna parhaita mahdollisia.

Neuvottelukunta päätyi seuraavaan kannanottoon:

1. Apteekkien tulee tuotevalikoimassaan pitäytyä pääsääntöisesti lääkkeissä ja rohdosvalmisteissa.
2. Tuotevalikoimaan otettavien luontaistuotteiden tulee olla valmistettu lääkkeille asetettujen vaatimusten mukaisesti ja niiden markkinoinnin tulee olla asiallista.
3. Apteekin henkilökunnan tulee olla perehtynyt tuotevalikoimaan kuuluvien luontaistuotteiden ja rohdosvalmisteiden ominaisuuksiin. Apteekissa tulee olla lisätietoja valmisteesta myös asiakaskunnan saatavilla.
4. Yksittäisille asiakkaille voidaan pyynnöstä tilata valmisteita, jotka eivät kuulu apteekin tuotevalikoimaan vaikka ne eivät täytä em. vaatimuksia. Apteekin tulee mahdollisuuksien mukaan informoida asiakasta näistä seikoista.
5. Apteekin tiloissa lääkkeet, luontaistuotteet ja rohdosvalmisteet on selkeästi merkittävä ja erotettava toisistaan siten, että asiakas ymmärtää minkä tyyppistä valmistetta hän apteekista ostaa.

Neuvottelukunta on kuullut kannanoton valmistelussa seuraavia asiantuntijoita:

Luontaistuotealan tukkukauppiaiden liitto
Lääkelaitos
Suomen Kuluttajaliitto

proviisori Kaija Heikkilä
ylilääkäri Anna-Liisa Enkovaara
pääsihteeri Sinikka Turunen

Liitetaulukko lääkevalmisteet vs. elintarvikkeet (Lähde: Anna-Liisa Enkovaara)

Apteekkitoiminnan eettiset ohjeet

III : Apteekkari, proviisori tai farmaseutti harjoittaa ammatissaan sellaista toimintaa, joka ei ole ristiriidassa farmasian tai muun terveydenhuollon yleisesti hyväksytyjen periaatteiden kanssa.

IV: Apteekkihenkilökunta kunnioittaa asiakkaan valintoja ja itsemääräämisoikeutta huolehtien siitä, että asiakas saa riittävät tiedot valintansa tekemiseksi.

VIII: Apteekkihenkilökunta edistää toiminnallaan alansa arvostusta ja luottamusta yhteiskunnassa.